

NYIRKOS ISTVÁN
(Debrecen)

A kisebbségi nyelvek oktatásának támogatási formái és szükségessége a finnugor (uráli) nyelvek körében

A kisebbségi nyelvek kérdése évtizedek óta foglalkoztatja a kisebbségi kérdésekkel *általában* foglalkozó kutatókat és a nyelvkutatással foglalkozó szakembereket is.

Az utóbbi időben az az öröndetes, hogy az Európai Unió létrejöttével most már egy magasabb, általános európai szinten kerül elő nemcsak a kisebbségek általános társadalmi, politikai, szociális, gazdasági stb. helyzete, hanem ezekkel összefüggésben a kisebbségek nyelvi helyzete is. Ez még akkor is öröndetes, ha tudjuk, sok problémát jelent a kisebbségi nyelvhasználat körének tisztázása, elég-e a **kisebbségi nyelv** elsajátításának lehetőségét megteremteni, vagy biztosítani kell a teljes körű anyanyelven folyó oktatást, a kisebbségi nyelv használatát a közéletben, az államéletben, a helyi közösségekben (erre vö. Vízi Balázs: Az európai integráció és a **kisebbségi nyelvek**. In: Kisebbségkutatás ... 2008. augusztus). Természetesen az EU minden erőfeszítése ellenére sem tekinthető megoldottnak a helyzet, sőt a határozatok vagy az EU tisztségviselők szóbeli megnyilatkozásai ellenére sem történt előrelépés, ha csak azt nem tekintjük, hogy bizonyos fórumokon, újságokban, televízióban olykor problémaként vetik fel a kisebbségek anyanyelv-használati, vagy -oktatási jogait, kérdéseit.

Ezen a téren – tehát a kisebbségi nyelvek elismerése szempontjából a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai Chartájának van a legnagyobb jelentősége. Az Európa Tanácsban (ET) már 1983-ban felmerült a kisebbségi nyelvek védelmének gondolata, de az a nemzetközi dokumentum, amelyik ezt nyomatékosította, csak 1992-ben jelent meg, de annak Ratifikálása további kilenc évet vett igénybe, s csak 1998-ban lépett – elméletileg – hatályba (jellemző, hogy a 30 aláíró állam közül 13 még a mai napig sem ratifikálta). Az Európai Parlamentben már ma is számos kezdeményezés született a kisebbségi nyelvek uniós támogatására. S az is megemlítendő, hogy az EU-n belüli kisebbségvédelmi kezdeményezések a kisebbségi nyelvek oktatásának és használatának, megőrzésének kérdéseire összpontosítanak. Az ilyen gesztusok bizonyára hosszabb távon, évtizedek alatt hatással lehetnek az Európai Unión belüli kisebbségek nyelvhasználati kérdéseinek megoldására, s ez további hatással lehet az EU-n kívüli, például a nagyrészt idegen környezetben, önálló állami léttel nem rendelkező (oroszor-szági) kis finnugor népek nyelvi – nyelvhasználati kérdéseinek megoldására is. Addig, amíg ez bekövetkezik, talán célszerű lenne olyan támogatási rendszert működtetni, mint amelyet a finn, a magyar és az észt állam kezdeményezett, hogy tudniillik kívülről adott anyagi és erkölcsi támogatást nyújt a kis finnugor népeknek. Persze ez csak akkor lenne igazán hatásos, ha az illető többségi állam is részt vállalna ebből a támogatásból. A finn és az észt állam - tu- lajdonképpen egyoldalúan - mégis jelentős támogatást nyújt az Oroszország területén élő uráli népeknek. A finnek - a Parlament döntése és az Oktatási Minisztérium megbízása alapján - egy Intézkedési Programot fogadtak el 1994-ben. A három – önálló állami léttel rendelkező - állam (Magyarország, Észtország, Finnország) megállapodása alapján feladatuknak tekintik a kis finnugor népek anyanyelvi kultúrájának és saját népük kultúrájának megőrzését, ápolását. A program végrehajtásáért Finnországban a Szakértői Tanácskozó Testület felelős.

Ez formál véleményt az Oktatási Minisztérium számára a támogatás jellegéről, mértékéről, a végrehajtandó feladatokról.

Az ún. Rokonsági Program

- segíti a nemzeti nyelvek és kultúrák művelését képviselő szervezeteket,
- az identitást erősítő törekvéseket,
- az anyanyelvi tananyagok készítését,
- a (szép)irodalmi tevékenységet, köztük a szépírói fordítások ügyét,
- a múzeumok kiállító tevékenységét, a kulturális cserét és
- a személyek cseréjét, fogadását.

Sokféle módon törekednek felkelteni a fiatalok érdeklődését, igyekeznek lehetőséget teremteni arra, hogy növeljék bennük a saját nyelvű kultúra megőrzésének szándékát.

Jelentős munkát végeztek a könyvtári működés élénkítése érdekében.

Finnország anyagi támogatása is jelentős, 1994 óta évi 350 000 euró (mintegy 87.5 millió Ft).

A támogatás lehetővé tette például

- a régiók közti tévélánc-program fenntartását („Finnugor Világ” címen),
- a rádióműsorok közvetítését,
- a diákok cseréjét,
- a nemzetközi finn, észt, magyar (és más nemzetközi) konferenciák által nyújtott, az oroszországi uráli népekre vonatkozó információk közvetítését a lakóhelyeikre, a nemzetiségi régiókba.

Az oktatás és a kultúra más területein is történtek törekvések

- az írói kurzusok megszervezésére és finanszírozására,
- anyanyelvi irodalmi/írói kiadványok támogatására,
- a korszerű tanulási és oktatási módszerek megismertetésére,
- az anyanyelvi (alsó fokú) oktatás bevezetésére/visszaállítására.

A finn rokonsági program elsősorban talán a kis népek anyanyelvi nevelésére helyezi a hangsúlyt. Ennek érdekében a tananyagok készítői és az oroszországi könyvkiadók számára előkészítő tanfolyamokat szerveztek.

Az anyanyelvi nevelést konkrétan szorgalmazták: Komiban, Mariban, Mordaviában és Udmurtiában. Előrelépést jelent, hogy ezen népek története 1998-1999-ben már megjelent nemzeti nyelvükön. Nemzeti irodalmi antológia készült az általános iskola felső tagozatai számára: Komiban, Mariban, Mordaviában és Udmurtiában 2001-ben.

1998-ban (Komiban) kiadták a „Komi nyelv tankönyvét” a hivatalnokok számára. Kezdeményezték továbbá a Tanácskozó Testületben (Helsinki) az INTERNETEN létrehozandó kiadói tevékenység kifejlesztését. Ma is folytatják az iskolák közötti internetes hálózat kialakítását. A Finn Irodalmi Társaság (SKS) a Karjalai Kiadóknak és (könyv)szerzőknek adott anyag támogatás révén 1994-2000 között például 38 kiadványt jelent meg. Egy civil szervezet: az M. A. Castrén Társaság egy ún. Painatustuki (= Nyomtatási Támogatás) segítségével 61 szótár és tankönyv készítését segítette. Ezek Komiban, Mariban, Mordaviában, Udmurtiában, Hanti-Mansiban, a Permi Komiban, Taimyrban (szamojédoknál) és Tomszkban jelentek meg. Ez a támogatás 21 könyv megjelenésére volt elég 1994-2004 között. A CIMO (a Finn Ösztöndíj Bizottság) humán továbbképzést biztosított finnugor hallgatóknak, s finn kurzusokat tartott Oroszországban. 1994-2004 között, összesen 251 ún. levelező hallgatót fogadott a Helsinki, Joensuu, Jyväskyläi, Oului, Tamperei és Turku Egyetem (Karjalából 18, Komiból 31, Mariból 66,

Mordaviából 66, Udmurtiából 59, Hanti-Mansiból 7, Permi Komiból 4 stb. főt). Az M.A. Castrén Társaság az 1990-es években olyan ösztöndíjat adott, amely külföldön: Észtorszában a Tartui Egyetemen és otthon: Turkuban adott/finanszírozott egyetemi vagy főiskolai finnugor alap- és továbbképzést a kis finnugor népek hallgatóinak/tanulóinak. (Igy évente mintegy 44 hallgató kapott lehetőséget továbbtanulásra.) Ezt ma már az észtek finanszírozzák. A finn UKAN (= A Finn Lektorküldő Tanács) – mivel komoly érdeklődés nyilvánult meg a finn tanulás iránt – finn tanárokat küldött Oroszországba (1994-2004 között: Mariba, Mordaviába, Udmurtiába, Tver Karjalába). Persze Finnországban is fogadnak nyelvtanulásra finnugorokat. Két finn tudós (Kaisa Häkkinen – Seppo Zetterberg) pedig mintegy 150 oldalas könyvet írt „Suomi eilen ja tänään” [= Finnország tegnap és ma] címmel, szélesítvén a rokon népekről (ez esetben a finnekről) szerezhető ismereteket. Múzeumi képzésre fogadnak ösztöndíjasokat, s hogy a könyvtári vonal is erősödjék a kis népek körében, lehetővé teszik a könyvtári együttműködést és információ cserét. Nagyon érdekes és hasznos, hogy elkészült egy olyan hálózati rendszer, amely tartalmazza a „Nemzeti anyagok elektronikus közös katalógusát az oroszországi finnugor nyelveken” (Ennek elkészültét az Udmurt Nemzeti Könyvtár és az Orosz Nemzeti Könyvtár tervezte és koordinálta.) A cél igen fontos, a közlési nyelvtől függetlenül ismertté tenni a finnugor forrásokat és létrehozni egy szabad bejárást a finnugor könyvtárak közötti adatokhoz, illetve forrásokhoz. Az internetre sikerült feltenni egy elektromos katalógust az 1917-ig megjelent finnugor nyelveken kiadott könyvekről, publikációkról, de már készül egy katalógus az 1917-1999 között megjelent művekről, azokról, amelyek az oroszországi finnugor nemzeti és körzeti könyvtárakban találhatóak.

Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy tovább romlott a nemzeti nyelvű tömegkommunikáció helyzete (a könyvek és lapok számának csökkentése miatt). A finnek (a Finn Tanácskozó Testület jóvoltából) fontosnak tartják és hatékonyan szorgalmazzák a nemzeti nyelvű programok/műsorok készítését, a nemzeti nyelvek oktatását és használatát a rádióban/tévében, valamint az alap kutatás területén. A Finn Yleisradio [= Finn Közrádió] és a Castrén Társaság finnugor szerkesztőknek/rádiótársaságok vezetőinek teremtett lehetőséget arra, hogy a helyszínen megismerkedjenek a finn tévé és rádió helyi és területi munkájával (komik, marik, mordvinok, udmurtok, permi-komi és szamojéd szerkesztők vettek részt rajta). Arra is gondoltak, hogy hírszerkesztői képzést is nyújtanak vendégeiknek (pl. a Komi Köztársaság televízió-csatornájának képviselői számára). A munka annak ellenére folytatódik, hogy Oroszországban lényegesen csökkentették a nemzeti témaműsorok és a kulturális tárgyú műsorok számát. Arra is törekszenek a finnek, hogy a rokonnyelvek képviselői megismerkedjenek a finnek életviszonyaival, oktatásával, kultúrájával stb.

Finnországhoz hasonlóan az észtek is állami segélyprogramot dolgoztak ki az uráli őshonos népek **nyelvi és kulturális támogatására**.

A program kiinduló pontja, hogy az észtek a finnugor népek körébe tartoznak. Az észti kultúra tehát

- az európai kulturális alapokra épül, de
- sok finnugor/uráli vonást is őriz, amelyek persze közösek a többi uráli nép ősi hagyományaival. Az uráli népek tehát **nélkülözhetetlen kulturális háttérrel** biztosítanak az észtek számára. Ezt most azért is időszzerű megemlíteni, mert a globalizáció hatásaként sok idegen hatás is érvényesül.

A finnugor/uráli és észti kultúrát az elmúlt évtizedekben szisztematikusan rombolták. Az **újjászületés** - a szabadabb, de gazdaságilag kedvezőtlenebb körülmények miatt – **külső segítség nélkül** nehéz.

Valamit tennünk kell, hiszen az észtek és az egész emberiség számára az uráli népek kultúrája igazi érték. Megőrzését tehát feltétlenül támogatnunk kell. Ez a szándék azért is jogos, mivel ez a törekvés beleillik az ENSz által meghirdetett „Őshonos Népek Évtizede” programjába.

Az **Észti Rokonnépi Program** célja az **Oroszországi Föderáció** és a **Lett Köztársaság** területén élő uráli népek nyelvi és kulturális értékeinek minél teljesebb megőrzése és ápolása.

Észtország és a rokonnépek között korábban, a szovjet uralom idején is volt együttműködés, s ezt - ahogy akkor mondták – **a népek közötti barátság ideológiája** határozta meg. Tartalmas és gyümölcsöző volt a kapcsolat a humán tudományok területén. Paul Ariste akadémikus szerepe a rokon népek humán értelmiségének iskoláztatásában igen jelentős volt. 1970-ben például Tallinnban rendezték meg a III. Nemzetközi Finnugor Kongresszust. Észtország 1991-ben újra függetlenné vált. Ennek voltak bizonyos következményei, az észti kutatók pl. kiváltak a szovjet rendszerbeli és -kori formákból, az észti képviselők elhagyták a Szovjetunió Finnugristáinak Bizottságát, a Szovjet Hungarológiai Bizottságot stb., és új alapokra helyezték az Oroszországban élő finnugor népekkel fenntartott kapcsolataikat.

Az Észti Köztársaság elsősorban az 1991 májusában visszaállított FENNO-UGRIA alapítványon keresztül tartja a kapcsolatot.

A Fenno-Ugria feladata volt

- a Finnugor Népek Világkongresszusára küldött **delegáció összeállítása** (1992: Sziktivkár – Komi Köztársaság; 1996: Budapest; 2000: Helsinkiben; 2004 stb.; ill. bizonyára a 2008. június 26-27-28-án Hanti-Manszijszkban megrendezett V. Finnugor Világkongresszusra (melyen a magyar - finn - észti – orosz köztársasági elnök is részt vett); továbbá
- Észtország képviseletének biztosítása a világszervezet Finnugor Népek Konzultációs Bizottságának munkájában,
- a Fenno-Ugria keretein belül részt vállalni a Finnugor Népek Információs Központjának tevékenységében.

Az Észti Köztársaság Kormánya ugyanakkor foglalkozott az Oroszországban élő rokon népek problémáival 1993. május 17-én Hanasaari (Finnország) szigetén, ahol a magyar kulturális és oktatásügyi minisztérium államtitkár szintű képviselője, illetve Észtország és Finnország kulturális minisztere tartottak találkozót. Ennek a megbeszélésnek – amelyen hivatalosan is részt vettem – tulajdonképpen nemzetközi figyelemfelhívó szerepe volt, semmint konkrét intézkedések elhatározása, ill. végrehajtása.

Észtország fontos szerepet teljesített, amikor vállalta a rokon népek fiataljainak felsőoktatási intézményben (pl. Tartu) való képzését, 1992-től (2000 közepéig) például több mint 100 finnugor kisebbségi tanulhatott. 1989-től kezdve Észtországban ismét megünnepelethették az általában az évente, októberben rendezendő Rokon Népek Napját. 1997 nyarán pedig megrendezték a VI. Finnugor Folklórfesztivált. Konferencia-sorozatot rendeztek különféle témákban (1997: „Anyanyelv és más nyelvek”; „Finnugor kisebbségek a változó világban” (Tartu, 1994); Finnugor kisebbségek a változó világban” (Tallinn 1995); „Paul Ariste és a világ népei” (Tallinn;1996); „Népdal és -zene mint identitásho-

rozatok révén mégis hangsúlyozza, s ezt is bizonyos értelemben hasznosnak minősíthetjük.

Úgy látszik, hogy a leghatékonyabb módszer a finnek és az észtek konkrét – már említett –

Finnugor Népek Programja -, mely konkrét elképzeléseket, a kis népek felemelkedését elősegítő képzési és tájékoztató feladatokat oldott és old meg. Megfogalmazta a legfontosabb feladatokat: - az anyanyelvi képzés iskolai szinten való biztosítását,

- tankönyvek megjelentetésének szorgalmazását,
- a fordítók kiképzését és szépirodalmi fordítások elkészítését,
- a tévével és a rádióval való együttműködés kialakulását, intenzívvé tételét, különösen ott, ahol a köztársaságok rendelkeznek a média lehetőségeivel,
- folyóiratok, más kiadványok megjelentetési eszközeivel stb.
- Sajnálatos ugyanakkor, hogy az anyaország nem találja meg azokat a formákat,
- melyekkel mind morálisan, mind financiálisan támogatni tudná a kisebbségi nyelveket beszélő közösségek segítségének ügyét.

Csak remélni tudjuk, hogy a következő évtizedekben mind a **többségi nemzetek**, mind **az önálló nemzeti/állami léttel rendelkező országok finn, magyar, észt**, s nem utolsó sorban a saját nyelvük és kultúrájuk értékének nagy fontosságát megértő/belátó kisebbségek maguk is dinamikusabb és hatékonyabb kezdeményezések és folyamatos erőfeszítéseik révén megtalálják saját kultúrájuk megőrzésének módjait, eszközeit, sőt talán fejlesztését is.

